



het Clavecimbel

tijdschrift van *Stichting Clavecimbel Genootschap Nederland*

jaargang 10 – nummer 2 – november 2003

Colofon

"**het Clavecimbel**" Tijdschrift voor vrienden van de SCGN, Jaargang 10, nr.2, november 2003

Verschijnt twee keer per jaar, in mei en november

Redactieadres per 2004:

Redactie:	Robert Blackstone
Vaste medewerkers:	Paul Weeren Kya Hengstmangers Meindert de Heer Anne Faulborn
Tekstverwerking:	Robert Blackstone
Lay-out:	Hans van Krevelen
Advertenties:	Fons van der Linden
Bestuur SCGN:	Carolien Eijkelboom, Groningen, voorzitter Fons van der Linden, Beek, vice-voorzitter Tilman Gey, Amsterdam, secretaris Henk van Zonneveld, Hilversum, penningmeester Siebe Henstra, Bussum Pieter Dirksen, Wadenhoijen
Comité van aanbeveling:	Bob van Asperen Ton Koopman Gustav Leonhardt

Inhoud	pagina
Van de Voorzitter, <i>door Carolien Eijkelboom</i>	3
Van de Redactie, <i>door Robert Blackstone</i>	3
De Negende van Haarlem, <i>door Fons van der Linden</i>	5
De winnares in de A-groep, <i>Janna Herzig</i> , doet haar verslag	7
Miche Erauw, een vrouw die bergen verzetten kan, <i>door Kya Hengstmangers</i>	8
François Couperin: L'Art de toucher le Clavecin [Nederlandse vertaling] (slot), <i>door Marieke Spaans</i> ...	11
L'Art de toucher le Clavecin van François Couperin (toelichting), <i>door Marieke Spaans</i>	13
Challis – de Ruckers van Amerika, <i>door Anne Faulborn</i>	14
CD-bespreking Jos van Immerseel, <i>door Paul Weeren</i>	18
Nieuwe Muziekuitgaven, <i>door Meindert de Heer</i>	19
Kleine advertenties	20
(Concert)Agenda	21
Uitgaven voor Clavecimbel, Clavichord en andere toetsinstrumenten	22

Erratum vorige nummer van **het Clavecimbel**: p.2, tweede regel, lees: Jaargang 10 (i.p.v. Jaargang 9).

Foto voorplaat: Detail van zangbodembeschildering door Thérèse de Goede van een door Joop Klinkhamer (1999) gebouwd clavecimbel, kopie naar Johannes Couchet (collectie Blackstone / De Goede)

De SCGN (Stichting Nederlands Clavecimbel Genootschap) is opgericht in 1993. Doel van het Genootschap is het bevorderen van de groei en bloei van het clavecimbelleven in Nederland en eventueel daarbuiten. Professionele clavecinisten, amateur clavecinisten en belangstellenden kunnen Vriend worden van het Genootschap door minimaal € 20,- per jaar bij te dragen op gironummer 325334 ten name van SCGN.

Advertentietarieven per 1-1-2003: € 40,- per ¼ pagina; € 60,- per ½ pagina; € 80,- per hele pagina.

Van de voorzitter

Sinds september heb ik weer een paar nieuwe leerlingen. Na die lange, hete zomer weer aan 't werk te gaan was soms wat zwaar, maar dit maakte het al gauw veel lichter. Wat is het toch stimulerend om allerlei zaken opnieuw of anders te bekijken. Daartoe werd ik van buiten af gedwongen door nieuwe leerlingen die met andere bagage en andere wensen bij mij kwamen. Het is moeilijk om jezelf zo'n impuls te geven, maar het kan wel. Je moet het je voornemen en dan stappen zetten. Koopt u eens een nieuwe (verantwoorde!) uitgave van een stuk dat u al heel lang speelt, uit een boek dat misschien uw vader nog gebruikte ... Luistert u eens naar een radioprogramma, of liever nog *live* naar een musicus waar u normaal nooit naar luistert. Of studeert u eens een stuk in uit een periode of stijl die u helemaal niet vertrouwd is. Het kan zo verkwikken!

Dat de excursie naar Hamburg en, dit keer vooral, Hasselburg niet doorging was ronduit treurig. Ziekte echter, daar moeten we ons allemaal bij neerleggen, zo simpel is dat. Maar, er werd alleen over uitstel gepraat, geen afstel dus. De lesdag op 8 november bij Siebe Henstra thuis belooft sprankelend en actief te worden. Siebe Henstra en Fons van der Linden, twee heel verschillende docenten, geven les aan een aantal minstens zo verschillende leerlingen. Als dit nummer verschijnt is dat net geweest.

Wat nog komt is de kinderdag. Op 10 januari '04 in Ede komt heel veel (op clavecimbelgebied natuurlijk) aan de orde, maar alles toegesneden op de interesse en het speelnivo van kinderen. Ik ben er van overtuigd dat het ook voor volwassen toehoorders zeer de moeite waard is. (Docenten: Anne Faulborn, Henk van Zonneveld en Cor Verboom) En het lustrumsymposium, het weekend na Pasen, op 16, 17 en 18 april '04 in Delft? Dat fantastische plan om ons 2^e lustrum te vieren met ruim twee dagen concerten, lezingen en een instrumenttentoonstelling, allemaal de Engelse Virginalisten en hun muziek betreffende? Daarvan gaan de voorbereidingen gestaag door. U wordt natuurlijk als eerste op de hoogte gehouden.

Veel van dit alles staat ook in de laatste Nieuwsbrief.

Nu echt iets nieuws, en dat is eigenlijk een beetje droevig.

Robert Blackstone, de enige echte, eind- en hoofd-redacteur van dit blad, stopt ermee. Voor ons als bestuur geen verrassing, hij had het al eerder aangekondigd. Maar het is zó moeilijk om je het hele reilen en zeilen van de SCGN voor te stellen zonder hem, dat wij er als bestuur eigenlijk niet aan wilden. (Sorry Robert, voor onze onwil iets met al jouw, beslist niet mis te verstane, signalen te doen.) Jarenlang heeft Robert op de meest uiteenlopende gebieden een kostbare bijdrage geleverd aan veel meer dan alleen het blad. Het was de inbreng van een leek, maar wel een zeer ter zake kundige, van een gedreven pleitbezorger en een hartstochtelijk liefhebber. Één die bovendien de afstand kon nemen en tegelijkertijd het overzicht had, om te beoordelen of b.v. een bepaald onderwerp voor iemand die meer wist dan hij nog boeiend was en voor iemand die minder wist nog begrijpelijk. Ik heb dankbaar geprofiteerd van zijn scherpzinnige lezing van en kritiek op mijn stukjes. Van goede kritiek leer je; welnu, ik heb hier veel van geleerd. Uit naam van allen: Robert, heel veel dank!

Hans van Krevelen, bekend o.a. van de prachtige facsimile-uitgaven, werkte de afgelopen tijd al mee en gaat zijn terrein in de komende tijd uitbreiden. Hans, van harte welkom in onze gelederen.

Maar daarmee zijn we er nog niet. Van deze plaats wil ik eenieder oproepen te reageren die ervaring heeft met redactioneel werk, welk onderdeel daarvan ook, en die ook aan *Het Clavecimbel* wil besteden.

Wij zouden zeker ook ondersteuning kunnen gebruiken bij de voorbereiding van het lustrumsymposium. Inhoudelijke ideeën genoeg, en vele al ver uitgewerkt, maar wie stelt (belangeloos!) ervaring beschikbaar op het gebied van fondsenwerving?

Laat dit in uw hoofd sudderen, en ga eerst heerlijk *relaxed* dit nummer lezen.

Carolien Eijkelboom

Van de redactie

In de afgelopen jaren liepen sommige nummers van dit tijdschrift als het ware vanzelf vol met interessante artikelen. Maar enkele keren kwam er wat weinig kopij op het bureau van de redacteur. Dit nummer is, vrees ik, een beetje zo'n mager nummer, vanwege de kwantiteit van de bijdragen, niet hun kwaliteit. Zijn we misschien een beetje uitgeschreven, vroeg een van de bestuursleden zich laatst af.

Het is waar dat er in de afgelopen jaren heel wat belangrijke boeken en artikelen over clavecimbels en clavecimbelmuziek zijn gepubliceerd (bijvoorbeeld in *Early Music* en *The Galpin Society Journal*). Dat betekent natuurlijk allerm minst dat het onderwerp uitgeput is en dat er geen plaats is voor nieuwe publicaties. Het betekent wel

dat nieuwe kennis en stof voor artikelen niet meer zo voor het opscheppen liggen. Er hoeft ook nauwelijks meer zendingswerk op het gebied van clavecimbel te worden gedaan. Verder, het schrijven van een degelijk artikel kost nu eenmaal heel wat tijd en dat hebben vele potentiële auteurs op dit moment niet. En dan wreken zich natuurlijk de beperkte scope en de beperkte lezerskring van dit tijdschrift: alleen clavecimbel en hun muziek, Nederlandstalig en voor circa 350 lezers en te vullen door alles bij elkaar op zijn hoogst 10 mensen die geregeld of incidenteel een artikel schrijven. En dat zijn bovendien niet in de eerste plaats schrijvers of onderzoekers maar beroepsmusici, spelers en docenten. (Dat het tijdschrift verder nogal simpel en *low budget* moet zijn hoeft allerm minst een belemmering voor kwaliteit te zijn. Één van de aardigste muziektijdschriften van Nederland is “De Rode Leeuw” (actiekant van het Zwols Conservatorium “Constantijn Huygens”), simpel en effectief, met vaak uitstekende artikelen en vermoedelijk inderdaad prettig *low budget*.¹⁾

Ons tijdschrift lijdt, denk ik, een beetje onder deze en andere beperkingen, sommige ongetwijfeld zelfopgelegd (d.w.z. uiteraard door redactie of SCGN-bestuur) of sluipenderwijs ontstaan. Het is extra jammer dat recent enkele specifieke vaste rubrieken beëindigd zijn doordat de auteurs ermee ophielden en er niet meteen een opvolger voor gevonden kon worden. (Een jaar geleden De Bron en nu helaas ook Nieuwe Muziekuitgaven, althans Meindert de Heer heeft tot mijn spijt aangekondigd dat zijn bijdrage in dit nummer zijn laatste moet zijn.)

Maar ook ontbreekt ditmaal de muziekbijlage. De muziekbijlage werd een paar nummers geleden geïntroduceerd, o.m. op grond van wensen van lezers. Er is eigenlijk nooit, bij mijn weten, gediscussieerd over wat dat zou moeten zijn, die bijlage. Ik ben er zelf maar voetstoots van uitgegaan dat SCGN met de muziekbijlage beoogde een clavecimbelstuk beschikbaar te stellen dat a.) nog niet in een moderne uitgave voorhanden is en b.) een zekere muzikale kwaliteit heeft. Het blijkt niet mee te vallen om nog zulke stukken te vinden. In elk geval is dat ditmaal niet gelukt. Dat is misschien in bepaald opzicht wel een goed teken: mogelijk is alles wat serieus de moeite waard is inmiddels in een moderne uitgave verschenen. Er is inderdaad tegenwoordig enorm veel fantastische clavecimbel literatuur in goede uitgaven beschikbaar. (Wel heel duur vaak, maar goed, het is er toch maar!) Er zijn natuurlijk legio andere mogelijkheden voor de muziekbijlage. Ensemblestukken met clavecimbel, eventueel met een verantwoorde uitwerking van de basso continuo-partij. Of vocale muziek. Zo werd al eens één van die wondermooie madrigalen van Luzzaschi, met hun door de componist volledig uitgeschreven clavecimbelbegeleiding, bij het blad gevoegd. (En ook als men geen sopranen kan vinden die de lastige zangpartijen kunnen zingen is het de moeite waard die stukken te spelen! Althans, dat vind ik.) Hedendaagse muziek. Bewerkingen, bijvoorbeeld van luitstukken of ensemblestukken. Stukken met een speciale pedagogische waarde, idealiter voorzien van een toelichting van een van de clavecimbel-docenten uit het bestuur of daarbuiten. Mogelijkheden te over, eigenlijk. Maar ditmaal hebben we even niets voor U.

Allemaal kommer en kwel dus met dit blad? Misschien moet ik hier bevestigen wat de voorzitter hierboven al aankondigde: ook ik stop ermee. Maar zelf reken ik dat niet tot de kommer en kwel, integendeel, het is misschien wel het begin van een nieuw tijdperk van bloei voor het blad onder een nieuwe frisse enthousiaste, (zij het voorzover ik weet nog niet gevonden), redacteur!

Even voor alle duidelijkheid, de hier opgesomde misère betreft niet de SCGN als geheel. Die bruist immers van de activiteiten, terecht een prioriteit. Want het gaat in onze wereld toch in de allereerste plaats om clavecimbel spelen en steeds beter spelen en beter begrijpen wat we spelen en waarom zo en niet anders. Of eventueel, zoals de Voorzitter ook al schreef: waarom niet eens een keer anders dan we gewend zijn te doen.

Kortom, clavecimbel spelen, daar gaat het om. Artikelen in dit blad lezen is natuurlijk ook leuk, maar au fond bijzaak, aangename en leerzame franje op zijn best.

Robert Blackstone

¹⁾ Vergelijking met twee andere “Nederlandse”, ook nogal gespecialiseerde, muziektijdschriften is interessant: “The Clavichord” heeft net zo’n beperkt onderwerp als “Het Clavecimbel” maar is international opgezet en Engelstalig. Het “Tijdschrift voor Muziektheorie” betreft weliswaar alleen muziektheorie, een tamelijk specialistisch onderwerp zou ik denken, maar het bestrijkt wel de gehele muzikale productie, van Gregoriaans tot Jazz en pop, inclusief niet-westerse muziek. Dat is dan weer heel veel.

De Negende van Haarlem.

Op 24 mei 2003 vond de Haarlemse Clavecimbeldag voor de negende keer plaats. Het is inmiddels al de tweede keer dat dit evenement wordt georganiseerd door het SCGN, in navolging van de vroegere Stichting Haarlemse Clavecimbeldagen. Ook bij deze negende editie was de sfeer weer uitstekend te noemen: als tweejaarlijkse contactdag voor spelers, docenten en bouwers werd en wordt “Haarlem” door velen als waardevol ervaren.

Het thema was ditmaal: de familie Couperin. Een thema dat in de verschillende dagonderdelen concours, tentoonstelling en de beide concerten goed uit de verf kwam. Niet alleen François Couperin kwam aan bod, de hofcomponist van de Zonnekoning en de bekendste telg uit het geslacht, maar ook zijn oom Louis en hun verre familielid Armand-Louis. Van de concoursdeelnemers werden vier werken verlangd: één ervan moest van een lid van de familie Couperin zijn, een tweede moest Frans zijn. Het thema Couperin heeft daarnaast een duidelijke pedagogische kant, want met name de muziek van François Couperin wordt veel in het onderwijs gebruikt. Zelfs méér dan in de concertzaal!

Het concours en de clavecimbeltentoonstelling vonden plaats in de Doopsgezinde Kerk; het afsluitende concert plus de proclamatie in de Waalse kerk. Het Concertgebouw was niet beschikbaar wegens verbouwingswerkzaamheden. We zullen de verschillende onderdelen even nalopen.

Concours

De jury van het concours bestond uit Kya Hengstmangers (voorzitter, Haarlem), Carolien Eijkelboom (Groningen), Marieke Spaans (Amsterdam), Mary Sayre (Wijk bij Duurstede) en Henk van Zonneveld (Hilversum).

Het concours heeft vanaf de allereerste keer in 1987 dezelfde opzet gekend. Er kon/kan worden ingeschreven in drie niveaugroepen:

Groep A voor deelnemers t/m 14 jaar

Groep B voor lichtgevorderde deelnemers vanaf 15 jaar

Groep C voor gevorderde deelnemers vanaf 15 jaar.

De taak van de juryleden is echt niet eenvoudig, want zij moeten luisteren naar kinderen en volwassenen die zich zo goed als ze kunnen presenteren, in een paar minuten iets intiems van zichzelf laten zien, in een vreemde omgeving, op een vreemd clavecimbel.... Enfin, ga zo maar door. Maar onderschat de jury niet, men beoordeelt mild en positief ingesteld, let wel op alles waar maar op te letten valt, zoals: presentatie, speelvreugde, zithouding, handhouding, programmeuze. Wat de voordracht betreft wordt er gelet op: toucher, articulatie, frasering, dynamiek, timing, cadans en ritme, registratie, vingerzettingen, klankvorming, versieringen, rust en concentratie, stijlbegrip en inzicht in opbouw van de stukken.

Zo, dat is niet niks, en daarom moeten ze ook zo lang vergaderen, want ze willen heel zorgvuldig zijn.

De algemene opmerkingen van de jury zoals uitgesproken bij de prijsuitreiking luiden als volgt:

“Het niveau was behoorlijk hoog, wij hebben met plezier geluisterd.

De presentatie was vooral bij de jeugd prima.

De puntentelling steekt als volgt in elkaar: onvoldoende (0-25), voldoende (26-50), goed (51-75) en uitstekend (76-100). Merk op dat dit verschillend is van de punten op school en dat iemand in de C-groep met 80 punten haast professioneel bezig is.

Van de 6 kandidaten in groep A eindigden twee deelnemers *bijna goed*, twee *goed* en twee *uitstekend*. De enige kandidaat in groep B was ziek. Van de 5 kandidaten in groep C scoorde één deelnemer *voldoende*, en de andere vier eindigden *goed*. Dat is een prachtig resultaat.

Nog enkele kritische opmerkingen:

Deelnemers die gevorderd zijn op piano of orgel, maar nog niet zo lang clavecimbel spelen kunnen zich beter in de B-groep opgeven dan in de C-groep.

Kies niet te moeilijke stukken.

Er waren veel slechte houdingen: te dicht op of te ver van de toetsen, te hoog, te laag etc.

De versieringen waren een zwak punt bij veel kandidaten.

Ook het toucher was vaak te hard en houderig.

Laatste advies: studeer techniek!“



De winnares in de A-groep, Janna Herzig



Ook de juryleden krijgen een bloemetje.

In de A-groep was Janna Herzig uit Keulen overtuigend de winnares; in de C-groep was Dean Anderson de beste. Er deden ditmaal geen belgische clavecinisten mee. Nederlanders, let op uw Saeck! Voor alle deelnemers was er een oorkonde, het juryrapport, een bloemetje en een door de SCGN in eigen beheer uitgegeven Couperin-boekje als aandenken (samenstelling Pieter Dirksen).

Tentoonstelling

Op de tentoonstelling in de van Bracht-zaal exposeerden de bouwers Vollbehr, Kalsbeek, Trompetter, Klop, Nuñez, de Witte, Vermeulen en Peper. Naast Vlaamse, Italiaanse en Duitse clavecimbels waren er veel Franse clavecimbels i.v.m. de thematentoonstelling Franse clavecimbels rond de familie Couperin. Dat deze twee jaar geleden geïntroduceerde thematentoonstelling succes oogstte, bleek tijdens de demonstraties door Gerard van Vuuren en Raul Barreda, waarbij de laatste verschillende Franse instrumenten direct na elkaar bespeelde en tot slot driemaal hetzelfde stuk "La Ténébreuse" van F. Couperin op drie verschillende clavecimbels liet horen.

Lunchconcert

Naast het traditionele afsluitende concert was er om 13.00 uur een lunchconcert door de juryleden. In de tachtiger jaren van de vorige eeuw gaven de juryleden wel vaker concerten. Niet alleen tijdens de lunchpauze, maar ook als openingsconcert of aan het slot. Na een paar jaar afwezig te zijn geweest heeft het SCGN nu deze draad weer opgepakt. Op het aantrekkelijke programma alle préludes uit "l'Art de Toucher le Clavecin" van François Couperin, nog aangevuld met enkele van Louis.

Slotconcert

Voor het slotconcert stond de organisatie aanvankelijk een programma met twee clavecimbels voor ogen, met als duo Siebe Henstra en Menno van Delft. Door het plotselinge overlijden van de vader van Menno van Delft moest het programma enkele dagen voor het evenement nog veranderd worden; het werd nu een trioconcert: Marten Root, traverso, Mienke van der Velden, viola da gamba en Siebe Henstra, clavecimbel. Zij stelden echter een prima programma samen en voerden het ook bekwaam uit.

De aanvangstijd van het slotconcert werd vervroegd naar 17.30 uur (was 20.00 uur); een handreiking aan bezoekers die van ver kwamen. Concoursdeelnemers mochten er gratis in. Want afgezien van prijzen en punten bij het concours is de bedoeling toch vooral een dag van met plezier meedoen na een nuttige voorbereiding, en contact met leeftijdgenoten en andere meestal wel goede deelnemers. Aan onze presentator Dirk de Vreede is het wel toevertrouwd om de deelnemers dat goede gevoel te geven.

De volgende keer, in 2005, is het de 10^{de} keer dat "Haarlem" plaatsvindt: een jubileum! Hopelijk worden het dan weer twee dagen, en, als het even meezit, met ondersteuning van het Concertgebouw en nog veel meer moois...

Fons van der Linden

De winnares in groep A, Janna Herzig, doet verslag:

Am 24. Mai 2003, der Tag des Wettbewerbs, mussten meine Familie und ich ganz früh aufstehen, damit wir mich pünktlich um 10 Uhr anmelden konnten. Als wir ankamen wurde ausgelost, in welcher Reihenfolge die Teilnehmer spielen sollten. Außerdem erfuhren wir, welche Stücke wir spielen sollten. Als ich die anderen Teilnehmer sah bekam ich ein noch mulmigeres Gefühl im Magen, weil alle viel älter aussahen als ich. Ich sollte als erstes spielen. Es wurden 2 Stücke ausgewählt und eins konnte ich mir noch aussuchen. Erst wollte ich das Stück nehmen, das mir leichter fiel, aber dann dachte ich, ich nehme doch das Stück, an dem ich so viel geübt habe.

Beim Einspielen wurde mir noch mulmiger, aber das Cembalo klang wunderschön und war schön bemalt, viel schöner als das Spinett, das ich zu Hause habe, so das ich echt Lust bekommen habe vorzuspielen.

Als ich vorgespielt hatte war ich erleichtert, aber immer noch aufgeregt. Wir haben noch etwas zugehört und uns dann die schöne Stadt angeschaut. Am Abend war es dann soweit. Wir gingen in eine Kirche wo wir noch ein schönes Konzert hörten. Anschließend war die Siegerehrung. Alle Teilnehmer wurden nach vorne geholt und die Urkunden wurden vorgelesen. Ich verstand leider kein Wort, meine wurde zum Glück auf deutsch vorgelesen: "Als jüngste Teilnehmerin, und auch noch so weit gereist, hast du die Jury überrascht mit deinem fantastischen Spiel. Du spielst schöne Verzierungen und hast ein ausgezeichnetes Gefühl für Rhythmus. Du artikulierst gut und du verfügst über ein gutes Timing, einen schönen Anschlag, sowie Sinn für Melodie und Harmonie. Alle Achtung, dass du mit 9 Jahren ein Cembalo so singen lassen kannst."

Ich war total überrascht und froh, weil der Text so gut klang und dann bekam ich auch noch einen Strauß mit 20 Rosen in die Hand gedrückt.

Janna Herzig, Köln

Miche Erauw, een vrouw die bergen verzetten kan

door Kya Hengstmangers

Op misschien wel de mooiste dag van september reis ik met de comfortabele ECI naar Keulen. Bij het Hauptbahnhof ontmoeten we elkaar en besluiten eerst op een terras aan de voet van de imposante Dom wat te eten. Later, bij het huis van Miche Erauw, een paar minuten van de binnenstad, zijn de oorverdovende stadsgeluiden verdwenen. Als we gaan



Miche Erauw

zitten in de tuin, een oase van stilte op steenworp afstand van de Botanischer Garten, zingen alleen de vogels. Dit is dé locatie voor een huis vol clavecimbel en blokfluiten.

Miche Erauw is als Belgische al bijna dertig jaar goed 'ingeburgerd' in Duitsland. Zij is docent *Cembalo* en *Kammermusik*, en *Fachleiterin für Alte Musik* aan de *Rheinische Musikschule Köln*. De redactie van *Het Clavecimbel* koos haar uit voor een interview omdat een van haar leerlingen, de 9-jarige Janna Herzig, als jongste deelnemer aan het concours in Haarlem, door de jury bedacht werd met van alle deelnemers het hoogste aantal punten. Miche was in 1995 en 1997 zelf jurylid in Haarlem, tussendoor in Mechelen (B) en, zegt ze zelf: 'Waar niet? Ik zit altijd en overal in de jury, zo zal ik sterven. In Duitsland hebben we *Jugend Musiziert*, met wedstrijden van hoog niveau voor alle instrumenten en ensembles. Het clavecimbel wordt daar alleen in samenspel gebruikt, terwijl orgel er wel bij hoort als solo-instrument. Al jaren



Janna Herzig

probeer ik het clavecimbel ook als zodanig te introduceren, we hebben daarvoor reclame gemaakt, en wel 350 muziekscholen aangeschreven. Het resultaat? Helaas maar één aanmelding: Janna Herzig. Het is weer niet gelukt. Dus kwamen we naar Nederland.'

Antwerpen

Voor ons in Nederland is het interessant te weten hoe de muzikale opleiding van een buitenlandse collega is verlopen. Miche: 'Is dat echt zo? Bij mij is het al heel vroeg begonnen, ik wist op de kleuterschool al dat ik iets magisch met muziek heb. De juf werkte met Orff-instrumentarium, ik was er dol op. Ik was nog geen 6 toen ik pianoles kreeg van Suze Landwaard, een Nederlandse, ze was een begrip in Antwerpen. Ze was toen al oud, maar 40 jaar later was ze nog even oud, met hetzelfde blauwe haar. Dát was een drilmens! Ik ging er altijd met 'schrik' heen, maar kwam toch met plezier thuis. Zij had vlug door dat ik affectie had met barokmuziek, ze liet speciaal voor mij iets inbouwen in haar piano zodat het klonk als een clavecimbel. Ik moest heel hard studeren. Toen ik een jaar of 8 was zei een dokter in verband met mijn zware astma: dit kind moet een blaasinstrument gaan bespelen. Ik zag me al met een saxofoon of zo, maar op de muziekschool moest ik met blokfluit beginnen. Dat bleek een goede keus. Die muziekschool, de Halewijn Stichting, was gehuisvest in een grote villa, ik wóónde daar haast. Je kwam daar om samen te spelen, te zingen, voor ritmiek. De directeur zag mij wel zitten en kweekte mij zo'n beetje op, hij was mijn geestelijke vader. Die school was de eerste plek in Vlaanderen waar de Oude Muziek werd gecultiveerd. Op mijn dertiende zong ik mee in het 'grote' koor, zong Passionen, mocht mee op reis. Geweldig was dat. We deden daar toen al aan Historische Uitvoeringspraktijk. Trouwens, de 'Kuijken-brothers' zaten daar ook, ik heb nog foto's van concerten met Sigiswald met een heel klein vedeltje en Bart in een korte broek. Met 16 jaar had ik nog altijd pianoles, maar in het orkest speelde ik clavecimbel.'

Studie

Toen werd het tijd voor de professionele opleiding. Miche: 'Ik heb van mijn hobby mijn beroep gemaakt. Ik voelde me ondergedompeld in de wonderbare wereld van muziek, ik lag in de watten, liep op wolkjes. Muziek was de beste therapie voor mijn astma, actief musicerend, maar ook al luisterend. (Volgens mij kan een dokter beter een recept uitschrijven voor muziek dan voor al die medicijnen.) Eenmaal op het conservatorium vond ik de sfeer weinig

enthousiast, minder gecultiveerd, het voelde alsof mijn muzikaliteit werd genegeerd. Ik was ongelukkig. Via muziekkampen in Frankrijk leerde ik de claveciniste Blandine Verlet kennen, zij speelde solo en continuo met het orkest. Ik werd bijna haar mascotte, ik was altijd in haar buurt, ik dacht: DAT WIL IK. Zij adviseerde me om in Keulen te gaan studeren bij Hugo Ruf.'

Keulen

'In Keulen werd ik toegelaten tot de Hochschule voor de hoofdvakken blokfluit en clavecimbel. Ik was wel aangenomen bij Hugo Ruf, maar ik moest alles van de piano overboord gooien en eindeloos zwoegen op de *Inventionen* en *Sinfonien* voor hij er tevreden over was. Na mijn eerste jaar meldde zich een jongen aan de balie die per sé barokviool wilde studeren, hoewel hij wist dat dat nog niet kon zonder eerst 'gewoon' viool te studeren. Hij begon zijn studie uiteraard wel en we gingen al spoedig samenspelen. Er waren prima docenten in Keulen, maar er was geen enkele samenwerking, (hoe zeggen jullie dat ook alweer, ze konden mekaar niet ruiken of zien?) waardoor de sfeer vaak vervelend was. Nu is er een professor voor de coördinatie van oude muziek. Mijn studiemaatje bleef provoceren b.v. door op een concertje op school uitgerekend sonates van Biber te spelen. Hij stond zijn viool op het podium daarvoor dus uitgebreid 'niet goed' (scordatura) te stemmen, wat niet iedereen begreep, dus gejoel. Wie dat was? Reinhardt Goebel natuurlijk. We hebben samen *Musica Antiqua Köln* opgericht. Wij woonden naast elkaar, studeerden erg hard, wij groeiden muzikaal en deden veel onderzoek, ik heb ook muziekwetenschappen gestudeerd aan de Universiteit hier in Keulen. Met *Musica Antiqua* heb ik 7 jaar samengewerkt, toen was het genoeg. Met Wilbert Hazelzet heb ik daarna *La Folia* opgericht. Na mijn studie was de aanstelling als docent blokfluit en kamermuziek aan de Musikschule spoedig rond, maar op mijn clavecimbelklas heb ik nog jaren moeten wachten.'

Talent

Janna Herzig is een van de weinige jonge leerlingen die Miche vanaf het eerste begin heeft lesgegeven. Miche: 'In mijn praktijk komt dat niet zoveel voor, wij hebben hier meestal zij-instromers, zeggen jullie dat niet zo? Ik ben gewend aan leerlingen die eerst orgel of piano hebben gespeeld. Janna was nog geen 6 toen haar moeder, een zeer ambitieuze en bekende blokfluitiste, met haar bij me kwam. Janna kon een menuetje van Bach spelen, maar niet zoals ik het haar geleerd zou hebben. Hoe ga je dan aan het werk met zo'n kindje dat zó haar best doet, jou wil verrassen met nieuwe stukjes, zonder het kind, dat beslist talent heeft, te ontgoochelen? Janna is erg creatief, maar ook leuk eigenwijs. En het is mijn taak om haar de dingen goed te leren, een hele opgave en voor mij ook een leerschool. Ik vind het voornaamste om de structuur van een stuk goed te begrijpen voordat je het gaat studeren en dan kan je alles tegelijk aanpakken: noten, houding, articulatie, noem maar op. Als je een stuk verstaanbaar maakt voor je eraan begint, valt alles samen. Dat heeft te maken met retoriek, leg gewoon een paar woorden onder de melodie, en je kunt de agogiek zelfs uitleggen. Dat vindt Janna leuk.'

Qigong

'Door voorbeelden en visualisatie van dingen kan het clavecimbel zijn tweede dimensie krijgen, het geheim is wat er gebeurt tussen twee noten. Ik houd me bezig met Qigong, dat is een onderdeel van Chinese medicatie, zoals acupunctuur, waarbij alle meridianen die je nodig hebt worden gestimuleerd, maar dan zonder naalden. Het zwaartepunt ligt in de benen, de basis, de bas. Dat is ook de harmonische kracht van barokmuziek.' (Miche laat me zien hoe ze een crescendo uitbeeldt als het wegduwen van een berg, maar dan wel in de juiste houding en in de juiste richting. Ik zag inderdaad wat ik zou kunnen horen.) 'Wat betreft techniek studeren ben ik wat conservatief geworden, de vingers moeten nu eenmaal zelfstandig worden, in tempo spelen is belangrijk, maar je moet tussendoor veel ontspannen. Ik gebruik etudes van Hanon en Cramer, hoewel, ik haal de meeste oefeningen uit de stukken die gestudeerd moeten worden. Verder laat ik cadensen spelen, improviseren op een bas, en bij iedere leerling beoordeel je wat er nodig is. De Musikschule is de voorbereiding voor de Hochschule, dus alles moet aan bod komen.'

SCGN

Al vele malen heeft Miche de Haarlemse Clavecimbeldagen bezocht, ze was tweemaal jurylid, en ze is vanaf het begin vriend van de SCGN. Waarom? Miche: 'Ik vind de *clavecimbeldagen* in Haarlem een enorm initiatief, zoiets kennen we in Duitsland niet. Het is jammer dat de belangstelling voor het concours zo terugloopt, ik herinner me nog goed dat er wel dertig kandidaten waren. Vooral de A-groep met de kinderen is gekrompen en het niveau is lager. Het is de trend van de tijd en ik denk dat de kinderen van tegenwoordig een overaanbod aan activiteiten hebben. Door de SCGN voelen veel mensen zich aangesproken, leuk dat het is voor: de leek, de prof en het kind. De excursies en cursussen moeten vooral blijven, en inderdaad niet altijd alleen in Nederland. De *site* is goed en overzichtelijk, met goede links.

In het tweede couplet. (*maat 19 – 26*)

Men zal zien in het couplet dat volgt dat men twee traspgewijs opeenvolgende noten kan spelen met een zelfde vinger, wanneer de eerste (*noot*) geaspireerd is (*aspiration*, zie *maat 30*), of wanneer de tweede (*noot*) op het laatste deel van een slag valt. (*zie maat 32*)

Derde couplet. (*maat 30 – 34*)

Vierde couplet. (*maat 39 – 52*)

Einde van de verwijzingen van het eerste boek.

Men vindt die van het tweede boek, dat net verschenen is, volgend op de preludes hierna.

PASSAGES UIT MIJN TWEEDE BOEK MET STUKKEN, DUBBELZINNIG VOOR DE VINGERS

(*Sixième Ordre:*)

In **Les Bergeries**, pagina 8. (*maat 10 en 11*)

In hetzelfde stuk, pagina 9. (*maat 23 – 25*)

Andere passage op dezelfde pagina. (*maat 46 – 50*)

In **Le Moucheron**, pagina 11. (*maat 13 – 21*)

(*Huitième Ordre:*)

Heel de rechterhand in **L'Ausoniene**, pagina 24. (!!!)

In de **Gigue**, pagina 30 in het 6^e systeem. (*maat 11 – 13*)

In hetzelfde stuk, pagina 31 in het 3^e systeem. (*maat 34 – 40*)

In de **Passacaille**, pagina 32, in de laatste maat van het 11^e systeem en vervolgens op pagina 33, in het eerste systeem. (*maat 33 – 39*)

Dezelfde pagina, in het 7^e systeem; tot aan het einde van het 4^e couplet. (*maat 55 – 64*)

Hetzelfde stuk, pagina 35 in het 7^e couplet. (*maat 100 – 104*)

Ongeveer hetzelfde voor het vervolg. (*maat 104 – 108*)

(*Neuvième Ordre:*)

In **Les Charmes**, pagina 42, heel de rechterhand. (!!!, *N.B. heel de 'premiere partie & reprise', tot aan de driedelige maatsoort*)

Het tweede deel (*seconde partie*) moet met dezelfde voorzorgsmaatregelen (*zorg*) van vingerzetting worden voorzien als het eerste (*premiere partie*).

(*Dixième Ordre:*)

In het tweede deel (*seconde partie*) van **La Triomphante**, pagina 52 in het 3^e, en in het 5^e systeem. (*maat 8 – 16, en maat 28 – 36*)

Dezelfde rangschikking (*vingerzetting*) in soortgelijke passages. (*maat 44 – 48, maat 56 – 60, maat 72 – 80, maat 105 - 113*)

In hetzelfde, hierboven genoemde stuk, op pagina 54, in het 1^e en in het 2^e systeem, en dezelfde rangschikking (*vingerzetting*) in een andere passage die erop volgt. (*maat 82 – 84, maat 86 – 88, maat 91 – 93*)

Aan het begin van **L'Amazône** op pagina 61. (*maat 1 (+ opmaat) – 4*)

Hetzelfde in het 9^e systeem op dezelfde pagina in hetzelfde stuk. (*maat 16 – 20*)

(*Onzième Ordre:*)

Op pagina 65, in het 9^e systeem, in het tweede deel (*seconde partie*) van **Les Graces-Naturéles**. (*maat 26 – 30*)

Aan het begin van **La Zénobie**, pagina 66. (*maat 1 – 4*)

Dezelfde rangschikking (*vingerzetting*) in de reprise van dit stuk in een passage die bijna geheel gelijk (*hetzelfde*) is. (*de hele reprise bevat hetzelfde 'melodische materiaal' als de eerste helft van dit stuk, de vingerzetting is dus veelvuldig toepasbaar*).

(*Douzième Ordre:*)

Aan het begin van **Les Juméles**, pagina 74. (*maat 1 (+ opmaat) – 2*)

De twee hierboven (*getoonde*) mordenten moeten op de één of andere manier 'gesmoord' (*gedempt, onderdrukt*) worden, te meer omdat men, zoveel als maar mogelijk is, het 'tenuto' dat is aangegeven in de lagere stem (*de overgebonden noten in de altstem*), moet bewaren (*behouden*).

In de reprise van **L'Atalante**, pagina 83, in het tweede systeem. (*maat 22 – 26*)

Op dezelfde pagina in de 4^e maat van het derde systeem. (*maat 30 en 31*)

In het 10^e en het laatste systeem van dezelfde pagina. (*maat 42 – 50*)

Einde.

Copyright © 2003 **Marieke Spaans**

'L'Art de toucher le Clavecin' van François Couperin, II / toelichting

De aanbevelingen van François Couperin bij enkele van zijn werken uit zijn eerste twee 'Livres de Clavecin', zoals vermeld in zijn 'L'Art de toucher le Clavecin', betreffen 'juiste vingerzettingen voor lastige passages'. Het zijn twee lijsten met fragmenten uit zijn werken, voorzien van zijn eigen vingerzettingen. Deze vingerzettingen zijn soms heel anders dan velen onder ons in een eerste opwelling misschien zouden kiezen. Wat ze echter bijzonder en interessant maakt, is, naast het voorschrijven van de 'nieuwe' techniek van het vingerwisselen, het klankeffect, dat door deze vingerzettingen wordt bereikt. Dat kunnen prachtige kleine articulaties zijn (bijvoorbeeld in 'Les Silvains'), maar ook juist bindingen, die we zelf misschien nooit op die plaats zouden hebben aangebracht (bijvoorbeeld in de 1^e Courante van de 5^e Ordre).

Soms ook zijn de vingerzettingen bijna 'verbazingwekkend'. Voor het 4^e couplet van 'Les Ondes' geeft Couperin de complete vingerzetting voor de rechterhand. We zien (voor ons) 'oude' vingerzettingen (3-2 en 3-4), maar ook een vijfde vinger op een boventoets, het gebruik van de duim, dat nog anders is dan in moderne vingerzettingen (hij komt veel minder voor dan de pink), een prachtige articulatie in maat 45 tussen 5 en 4, een triller met naslag voor de rechterhand met 4-3 (triller) en 2-3 (naslag).

De vingerzettingen zelf zijn dus heel interessant, de woorden in dit gedeelte van 'L'Art de toucher' veel minder. Maar af en toe staat er toch iets in woorden wat onze opmerkzaamheid waard is. Bijvoorbeeld de opmerking bij 'La Milordine', dat voor het vingerwisselen wellicht meer handigheid nodig is dan met oude vingerzettingen het geval was. Of de opmerking bij 'Les Silvains' over vingerzetting met betrekking tot akkoordtonen en versieringstonen (zie Couperins opmerkingen in de lijst met de verwijzingen naar zijn eerste boek).

De 'vertaling' van dit 'restje' 'L'Art de toucher' is overeenkomstig de vertaling, zoals die in het vorige nummer van 'Het Clavecimbel' werd gepresenteerd. U hebt uw eigen exemplaar van 'L'Art de toucher' weer nodig om de voorbeelden te kunnen bestuderen, want dit is slechts de vertaalde tekst. Alles wat cursief gedrukt is en tussen haakjes staat is 'niet van F.Couperin' zelf. In de lijsten van Couperin wordt verwezen naar de oorspronkelijke uitgaven uit de 18^e eeuw van zijn Livres. Achter elke verwijzing heb ik (cursief en tussen haakjes!) de maten genoteerd waarop de opmerking of de vingerzetting betrekking heeft. Ik ben daarbij uitgegaan van de maatindeling zoals die gehanteerd wordt in de editie van Kenneth Gilbert, in de reeks 'Le Pupitre' vols.21 (1972) en 22 (1969) van Heugel, Paris.

Naast enkele kritische geluiden ('à chacun son goût') mocht ik vooral enthousiaste reacties ontvangen op mijn vertaling, waarvoor mijn hartelijke dank. Met dit 'restje' is de vertaling van dit werk van Couperin compleet. Ik hoop, dat u er plezier aan zult beleven! Inmiddels heb ik zelf de smaak van het 'vertalen' te pakken gekregen, dus wellicht mag ik u in de toekomst nog eens verrassen met een nieuwe vertaling!

Marieke Spaans

Fac-simile uitgaven van *L'Art de Toucher le Clavecin* van François Couperin, edition Paris 1717:

- Harmonia Mundi France, Salon de Provence 1972.
- Monuments of Music MMLF series II/23, Broude, New York 1973.
- Minkoff, Genève 1986.
- Fuzeau N°5227, Courlay 199-.
- Fuzeau, *in* Méthodes & Traités 12: Clavecin Volume I, N°5834, p.161-180, Courlay 2002.

Aanvullende literatuur:

KIRKPATRICK, Ralph: On re-reading Couperin's L'Art de Toucher le Clavecin, *in: Early Music* 4/1:3, 1976

Challis - de Ruckers van Amerika

door Anne Faulborn

John Challis (1907-1974) was de eerste clavecimbelbouwer in Amerika. Al vanaf zijn vroege jeugd kwam hij in aanraking met het maken van dingen en het gebruik van gereedschap door het beroep van zijn vader die juwelier was. Gestimuleerd door thuis begon hij met zestien jaar een orgel te bouwen. Hij kocht een klein orgeltje en voegde er pedalen aan toe. Maar alleen één voet kon op het pedaal spelen, de andere moest trappen voor de luchttoevoer. Na commentaar vanuit verschillende kanten veranderde hij het pedaal zodanig dat het met beiden voeten bespeeld kon worden, voor de luchttoevoer zorgde de familie-stofzuiger. Onnodig om te zeggen dat het lawaai van de stofzuiger de orgelklank overstemde, maar het principe was er en het werkte!



John Challis met een van zijn eerste instrumenten

John schreef zich in voor piano en orgel bij het Normal Conservatory in Ypsilanti. Ondertussen ging de middelbare school en het repareren van horloges in de winkel van zijn vader gewoon door. Op het Conservatorium kreeg hij de gelegenheid om het prachtige Dolmetsch-clavichord van Frederick Alexander, de directeur van het Conservatorium, te onderzoeken. Vervuld van de wens om Bach te spelen ging hij zelf een clavichord bouwen.

Op zijn negentiende ging hij op weg naar Engeland om in de werkplaats van Arnold Dolmetsch in Haslemere te werken. Hij assisteerde bij het bouwen van verschillende instrumenten, speelde blokfluit en viola da gamba, maar mocht nog geen clavecimbel of clavichord aanraken. Dit was gelukkig slechts een voorbereidende fase waarin Challis de principes van de instrumentenbouw leerde kennen en de hele dag naar oude muziek luisterde totdat deze stijl een tweede natuur werd.

Toen hij begon te werken met de toetsinstrumenten waren de resultaten zo uitstekend dat hij als eerste een stipendium van de Dolmetsch-Stichting ontving. Hij bleef vier jaar in Haslemere en zijn terugkeer naar Amerika was gedeeltelijk te danken aan het slechte weer in Haslemere: *"Ze hebben er veertien verschillende soorten regen en, af en toe, een beetje zon. Dit had een hele slechte invloed op mijn gezondheid. Ik had elk jaar een verkoudheid van oktober tot mei. Ik voelde mij de meeste tijd slecht."* (1)

Ondertussen verzamelde Challis bladmuziek uit de 17e en 18e eeuw, wat een fascinerende onderneming op zich was. Soms waren er tweedehands/antiquarisch exemplaren te verkrijgen, soms waardevolle herdrukken van vroegere uitgaves, maar vaak moest hij ook met de hand manuscripten kopiëren.

Toen hij terug was in Amerika was zijn eerste opdracht de bouw van een groot twee-manuaals clavecimbel voor het Normal Conservatory. Dit instrument had een dispositie van 2x8', 1x4', 1x16', die bediend werden door pedalen.

Er waren ook twijfels over een toekomst die afhing van een toen onbekend instrument: *"Er was niemand die meer angst had dan ik... Ik wilde weten hoe ik mijn levensonderhoud met deze gekke instrumenten kon opbouwen. Bijzonder omdat niemand hier in Amerika wist hoe zij waren. Niet eens de musici. Voor hen was het en raar ding waar Bach op gespeeld*

had. Ik was benieuwd wat ik kon doen. Als mijn eerste clavecimbel klaar was, moest ik het ook bespelen... Mijn taak was het niet alleen te bouwen maar ook te spelen zodat de mensen het konden horen en plezier aan hebben.

Ik speelde erop en het was geaccepteerd. Daarna werd ik vaker gevraagd om concerten te geven. Af en toe kwam iemand naar me toe en zei zachtjes 'Ik houd van het clavecimbel' als of het iets was wat je niet mocht zeggen." (2)

Maar de opdrachten kwamen binnen en de Challis-werkplaats groeide uit tot een van de grootste bedrijven voor historische instrumenten in Amerika. Challis' naam werd zo bekend dat Zuckerman schreef: *"Zijn vrienden noemden John Challis 'the eminent Victorian'. Hij is niet alleen een mens maar ook een institutie."* (3)

Wat voor clavecimbels bouwde Challis? Naar uiterlijk leken zij veel op die van Arnold Dolmetsch: de houten kast met een dunne gouden bies langs de onderrand, afgeschuinde zijkanten naast het klavier, een eenvoudig onderstel en signering met eenvoudige letters op het naamboord. Uniek bij Challis was de zangbodem van metaal. Challis gebruikte net als zijn leerling Rutkowski een heus metalen frame dat de spanning van de snaren helemaal zelf kon dragen, de houten kast diende alleen nog ter versiering. Toen Challis begon metalen zangbodems te maken moesten ook de houten kammen wijken die vervangen werden door kammen uit messing. Ribben onder de zangbodem verdwenen helemaal. De dokjes waren gemaakt van hard zwart rubber. Challis gebruikte geen koppel. Het bovenmanuaal had een solo 8' met twee standen, hard en zacht, het ondermanuaal had 8', 4' en 16' ter beschikking. In plaats van een koppel gebruikte Challis een extra set van 8' dokjes die de snaren van de boven 8' konden aantokkelen. Daardoor ontstond de mogelijkheid van 2 x 8', 1 x 4' en 1 x 16' op het ondermanuaal.



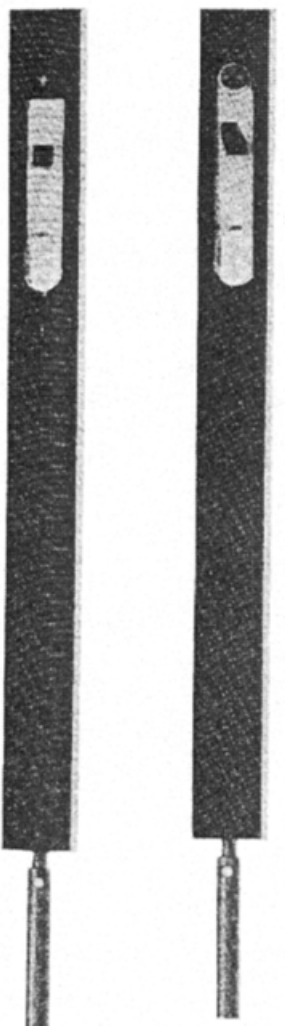
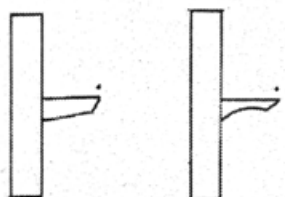
Vroeg twee-manuaals instrument van Challis

Hoe succesvol waren zijn instrumenten? Zuckerman:

"Ik persoonlijk kan geen verschil horen tussen een Challis-clavecimbel met een houten zangbodem en eentje met een metalen zangbodem. Voor mij hebben zij allebei de karakteristieke Challis-klank: hard en niet bijzonder zangerig, overtoekeld, een licht wegtrekken van de snaar teweeg brengend." (4)

De plectra waren oorspronkelijk van dik gesneden leer en later van plastic. Ook hier had het verschil geen invloed op de klank. *"Het schijnt dat de persoonlijkheid van een bouwer zo groot kan zijn dat het er niet meer toe doet wat voor materiaal hij gebruikt."* (5)

Challis' belangrijkste doel was instrumenten te bouwen die zo min mogelijk onderhoud en stembeurten nodig hadden. Zuckermann: *"Challis zelf berichtte van vele gelegenheden waarin hij na een afwezigheid van een of twee jaar naar een klant ging om te stemmen. Toen hij zag dat het clavecimbel haast niet ontstemd was vroeg hij aan de klant of er net een stemmer geweest was. 'Stemmer', ging de klant dan antwoorden, 'er was geen stemmer!'"* (6)



Challis dokje van zwart rubber met plectrum uit leer.

links: Challis plectrum De punt geeft de positie aan van de snaar in relatie tot het plectrum.
rechts: gewoon plectrum van leer. (7)

Een ander verhaal gaat over clavecinist Fernando Valenti die zijn Challis-clavecimbel in de Coloradorivier zag vallen, het eruit liet halen en op dezelfde avond nog een concert erop ging spelen.

Challis zette de professionele standaard in de omgang met klanten: indien het instrument niet werkte, ging Challis het repareren; indien de klant niet tevreden was nam Challis het instrument terug.

Hij was nooit verlegen om zijn mening te uiten. Bij een concert in 1966 gegeven door Gustav Leonhardt op een Hubbard-clavecimbel in het Hunter College riep hij, toen het applaus net was weggeëbd "If I hear one more note of quill I'm going to puke!" (8)

Tot slot een citaat van Blanche Winogron-Beck, die in een naschrift de betekenis van John Challis voor de Amerikaanse clavecimbel-revival evalueert:

"Als gevolg van de beweging van de clavecimbelbouw in de richting van letterlijke reproductie van instrumenten uit de 17e en 18e eeuw, kreeg John Challis, een pionier op het gebied van de historische toetsinstrumentenbouw in dit land, niet altijd de waardering die hij eigenlijk verdiende. John had zijn techniek ontwikkeld om instrumenten te bouwen die tegen ons klimaat en de verwarmde huizen bestand waren. Of wij het eens zijn met zijn ideeën over constructie en materiaalgebruik of niet staat los van het feit dat hij een meesterbouwer was. De jongere generatie kent en waardeert de nieuwere bouwers. Maar zij weten niet hoevelen John Challis geholpen, gecoacht en geschoold heeft en hun de weg geëffend heeft. Challis was een eerste klas kunstenaar en ambachtsman en een ruimdenkend mens. Hij was volledig verantwoordelijk voor het herscheppen van een kunstrichting en een bedrijfstak in onze tijd." (9)

Bronnen:

(1) Hal HANEY, "Portrait of a Builder: John Challis", 'The Harpsichord' 2/3 (1969), p.16:

"They have fourteen different kinds of rain and, once in a long time, a little sunshine. It had a very bad effect on my health. I had one continual cold from October to May every year. I was in misery much of the time."

(2) HANEY (1969), p.16:

"There was no person more scared than I was...I wanted to know how I could make a living making these crazy instruments. Especially when nobody over here in America knew what they were. Not even the musicians. To them, it was some kind of funny thing that Bach used to play on. I wondered what I could do. When my first harpsichord was finished, I had to play it...My job was not only to build it, but to play it so these people could hear it and enjoy it.

I did play it, and it was accepted. After that I was called upon to play various recitals. Once in a while someone would come up to me and say quietly 'I like the harpichord' as if it were something one was not supposed to say."

(3) Wolfgang ZUCKERMANN, *The Modern Harpsichord*, (New York: October House, 1969), (p.92-98), p.92: "John Challis has been called by his friends the 'eminent Victorian'. He is not just a man but an institution."

(4) ZUCKERMANN (1969), p.97:

"I personally cannot tell a Challis with a wooden board from a Challis with a metal board. To me they both have the characteristic Challis tone - loud but not particularly singing, and overplucking, causing a slight tearing of the string."

(5) ZUCKERMANN (1969), p.97:

"It seems that a builder's personality is sometimes so strong as to impose itself on his instruments no matter what material he uses."

(6) ZUCKERMANN (1969), p.96:

"Challis himself tells of many instances in which he has gone to a customer's home after an absence of one or two years to tune his harpsichord. Finding it just a few waves out (not enough to disturb the ordinary ear) he would ask the lady of the house when the tuner had been there last. 'Tuner,' she would say, 'there has been no tuner.'"

(7) ZUCKERMANN (1969), p.94:

Sketch of typical Challis plectrum at left, contrasted with more usual cut of leather plectrum at right. Dot represents position of string in relation to plectrum.

The Challis jack, moulded of black rubber. Tongue is delrin, spring is nylon. Note position of tongue adjustment screw. Plectrum is leather.

(8) Larry PALMER, *Harpsichord in America*, 1989, p.89.

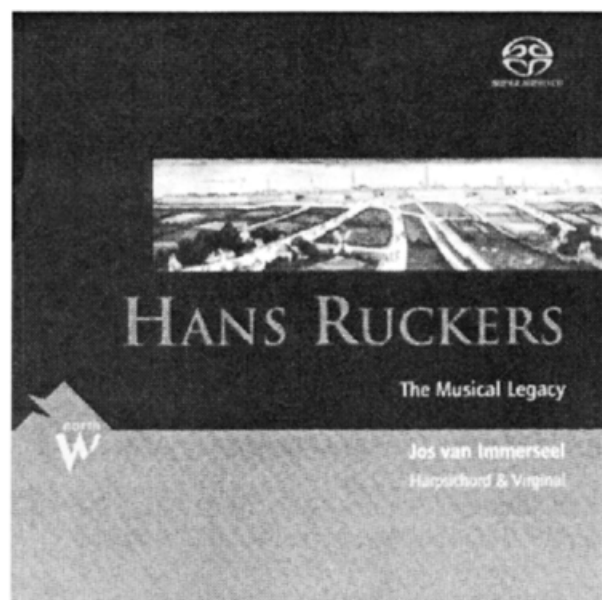
Larry Palmer, Professor voor clavecimbel en orgel aan de Meadows School of the Arts at Southern Methodist University, was toen bij het concert aanwezig.

(9) Blanche WINOGRON-Beck, in 'The Diapason', January 1975, p.14:

"Due to the movement toward literal reproduction of the seventeenth and eighteenth-century instruments, John Challis, a pioneer of early keyboard building in this country, is not always accorded the honor he deserves. John had arrived at his techniques in order to make instruments suited to our climate and heated houses. Whether or not we agreed with his ideas of construction and materials we know he was a master builder. The younger generation knows and honors the newer builders. But they have little idea of how many of these newer builders John Challis helped, coached, schooled and how he led the way. Challis was a first-rate artist, artisan and craftsman, and a fine generous human being. He is fully responsible for recreating an art and an industry in our time."

Vlaamse clavecimbel in super-audio.

CD-bespreking door Paul Weeren



Een nieuw fenomeen op de cd-markt is de zogenaamde Super-Audio cd, een cd die op alle fronten een groter bereik heeft dan de 'gewone' cd (dynamiek, frequenties, sampling...). De precieze technische details zijn te lezen in het boekje dat met deze cd's wordt meegeleverd. Een aantal van deze cd's zijn zogenaamde 'hybride'-cd's: ze zijn af te spelen met superaudio-spelers en gewone cd-spelers.

Op clavecimbelgebied is er nog niet zoveel verkrijgbaar, maar één van de eerste clavecimbel-superaudio-cd's (gelukkig ook af te spelen op 'gewone' apparatuur) is een cd gewijd aan het Antwerpse clavecimbel, gespeeld door Jos van Immerseel. Te meer interessant, omdat er niet zoveel opnamen zijn van van Immerseel als clavecinist. In tegenstelling tot zijn opnamen als fortepianist of dirigent.

Op de cd zijn opnamen te beluisteren van drie instrumenten: een clavecimbel van Hubert Bédard (1974) naar Andreas Ruckers (1664), een clavecimbel van Joannes Daniel Dulcken uit 1747, en een virginaal van Couchet uit 1650, de laatste

twee uit de collectie van het museum Vleeshuis in Antwerpen.

Het clavecimbel van Bédard wordt in het boekje bij de cd een reconstructie genoemd in plaats van een kopie. Voor het bouwen van dit instrument werden tekeningen gemaakt van de binnen- en buitenkant van het origineel en werden zoveel mogelijk foto's genomen. Op deze basis is de kopie gemaakt, aan de hand waarvan conclusies te trekken zouden zijn over het al dan niet bespeelbaar maken van het originele instrument.

Hubert Bédard restaureerde ook de twee andere instrumenten die op deze opname te horen zijn.

Het programma is gekozen om de instrumenten te presenteren. Dat is ook wel geslaagd, maar als luisteraar moet je je wel steeds opnieuw instellen op de stukken die gespeeld worden. Sommige stukken zijn daar te kort voor: voor je 'er in zit' ben je alweer bij het volgende stuk aangeland. Wat ik persoonlijk minder prettig vind is het ratjetoe van stijlen, waaruit het programma bestaat, vooral in het gedeelte gespeeld op het Ruckers clavecimbel en het virginaal. Het is wel goed, dat het Dulcken clavecimbel in het midden van het programma staat, na alle korte oudere stukjes op het Ruckers clavecimbel zijn de iets langere franse stukken een verademing.

Jos van Immerseel is een speler die als het ware vergroeid lijkt te zijn met zijn instrument. Hij is een perfectionist, maar zonder dat hij daardoor gortdroog speelt. Integendeel, hij speelt zeer muzikaal en bevlogen. Het clavecimbel van Bédard en het virginaal zijn in middentoon gestemd, en het is te horen dat van Immerseel precies weet welke invloed dit heeft op de te spelen stukken. Hij benadrukt de minder zuivere akkoorden en speelt in op de spanning in de melodische intervallen die door de stemming ontstaan. Dat is alleen mogelijk als je de stukken studeert op een instrument dat is gestemd zoals voor de opname. Natuurlijk komt daarbij dat je heel goed naar jezelf moet luisteren als je speelt. Je kunt altijd goed horen of iemand in staat is vanuit een zeer gedetailleerde klankvoorstelling te spelen en in te spelen op de klank die wordt geproduceerd. Jos van Immerseel bezit deze kwaliteit, dat is zeker.

Stijlinzicht is iets anders dan gebruik maken van oude vingerzettingen, de bronnen met elkaar vergelijken of bijvoorbeeld die ene fis wel of niet wordt gebonden aan de g enz. Rhetorica is des te veel belangrijker: wat is het verhaal dat de componist ons wil vertellen? Vooral in dit laatste opzicht is dit een hele goede cd, maar dat was ook te verwachten. Immers, in het verleden heeft Jos van Immerseel een aantal cursussen gegeven over deze materie. Met bronnen gaat hij heel zorgvuldig om, en zorgt voor plausibele oplossingen met betrekking tot voortekens (musica ficta), herhalingen, het wel of niet spelen van het laatste akkoord in virginaal-literatuur (zo laat hij in de Pavane van Peter Philips dit laatste akkoord weg). De keuzes die hij in dit opzicht maakt verhelderen de structuur van de stukken. Er is veel aandacht voor vorm en lijn. Als hij al oude vingerzetting gebruikt, is dat niet te horen, maar dat stoort mij absoluut niet. De articulatie is afwisselend en staat ten dienste van het affect van de stukken. Rubato is veelvuldig, maar altijd binnen het kader van de grote slag, die nergens geweld aan gedaan wordt.

Het hoogtepunt van de cd is voor mij de Fantasia en Fuga in a, BWV 904 van J.S. Bach. Nooit laat van Immerseel zich verleiden om zich in details te verliezen, en speelt duidelijke, ademende structuren. Het tempo is lager dan het tempo dat we in de regel bij dit stuk horen. Het tempo van deze opname is logisch als je er vanuit gaat dat er als maataanduiding C staat en geen Alla Breve ϕ . Het feit, dat het Dulcken clavecimbel geen Duits clavecimbel is dat

Bach gekend zou kunnen hebben, is ook niet zo belangrijk. Het instrument is helder genoeg, alle stemmen zijn in de Fuga goed te horen, de klank is niet zo verzadigd als bijvoorbeeld bij een Frans clavecimbel. Er mag wat mij betreft nog veel meer Bach op cd verschijnen door van Immerseel gespeeld op deze Dulcken, een prachtige combinatie.

Cd-gegevens:

Hans Ruckers, The Musical Legacy. Jos van Immerseel, harpsichord & virginal.
NorthWest Classics, NWC 128390.

NIEUWE MUZIEKUITGAVEN

Door Meindert de Heer

Constantijn Huygens schreef vlak na het overlijden van **Froberger** in 1667 aan Sibylle, hertogin van Montbéliard, bij wie de komponist in zijn laatste levensperiode verbleef: "... la perte de ce grand homme nostre digne et précieux ami ... le mérite de son rare esprit et de ceste merveilleuse science, à laquelle il n'en reste plus guère de comparable au monde ...".

Bijna 3½ eeuw later verschijnt er voor het eerst een complete uitgave van al zijn werken: voor klavier, en voor vocale en instrumentale ensembles. Deze enorme taak wordt niet door een consortium uitgevoerd, maar door één enkele musicoloog: Siegbert Rampe. Bovendien zal deze editie in 7 delen gevolgd worden door een volledige catalogus. Doordat Froberger tijdens zijn leven en geruime tijd na zijn dood zo'n beroemd heerschap was, is er een rijkdom aan handschriftmateriaal overgeleverd; gelukkig maar, want bar weinig van zijn muziek was in druk verschenen.

Het zojuist verschenen **deel IV/2 van de editie Rampe** (onder medewerking van Kenneth Gilbert and Thomas Synofzik; prijs: € 69,50) bevat de tweede portie suites en suitedelen waarvan de authenticiteit niet vaststaat (FbWV 641-651), evenals een twaalfstal composities "zweifelhafter Echtheit" en 25 preludes en dansen die voorheen aan hem toegeschreven werden, maar nu worden beschouwd als werk van andere bekende dan wel onbekende meesters. Bovendien heeft deze band een Nederlandse finale: een tot voor kort onbekende suite (FbWV 652) werd ontdekt in de klavierboeken, gedateerd op 1695 en 1696, van C.A. en B. Kloeckhoff, die berusten in het Gelders Archief te Arnhem.

Van Claudio Baciagaluppi's uitstekende kritische en fraai verzorgde editie van **Giovanni Battista Sammartini's Claviersonates** is zojuist het tweede deel verschenen (prijs: € 67). Na band I (met alle sonates uit 18^{de}-eeuwse gedrukte bronnen) bevat deel II alle sonates die alleen in handschrift zijn overgeleverd. In tegenstelling tot de gedrukte 3-delige sonates, zijn die uit de manuscripten meestal in één of twee delen gecomponeerd. Enkele sonates schijnen in eerste instantie bedoeld te zijn voor orgel (toevoeging in sonate nr. 14: *trombe*). Deze spetterende werken vertonen de overgang van de stijlelementen van de Barok naar die van de "Vorklassik". Twintig sonates en een Adagio zijn door Baciagaluppi opgenomen; bovendien geeft hij in zijn inleiding een lijst met commentaar van de 9 sonates die hij op uiteenlopende gronden buiten gesloten heeft.

Laura Cerutti handhaaft hardnekkig haar helaas overbekende receptuur: computerautografen-cum-(lelijk) omslagje van bloedeloze muziek. Dit keer heeft de professora haar ongenadig oog laten vallen op ene **Wenzel Raimund Johann Pirck** (1718-1763) waarvan zij **2 Trattenimenti, 2 Divertimenti en 2 Parthia's** in druk heeft doen verschijnen (prijs: € 18). De meeste werkjes van deze muzikleraar aan het Weense hof zijn òf te lang (te gewrochten, te methodisch), òf te kort (liflafjes na liflafjes waarvan de titels vaak het interessantst zijn). Zo worden 14 maten van de chromatische fuga in Trattenimento I met een 14 keer op een andere chromatische trap exact herhaalde cadens gevuld. Tijd om te verzuchten: "bitte pircken Sie nicht so!". In haar minuscule voorwoordje bauwt ze weer keurig The New Grove's Dictionary na: "His output..., especially as regards its importance for the Viennese pre-Classical style" wordt: "L'opera di Pirck è da considerarsi di notevole importanza per lo studio del preclassicismo musicale viennese". Het lezerspubliek blijft verschoond van de door haar aangekondigde serie eigen klaviertranscripties van allerhande concerten. Wèl dient nog te worden vermeld haar uitgave van 5 sonates uit de 12-delige reeks: "**Oeuvres mêlées** contenant VI sonates pour le clavecin de tant de plus célèbres compositeurs rangés en ordre alphabétique. Partie I.....XII », Nürnberg, J.U. **Haffner, 1756-c.1765**. Signora Cerutti beweert in haar – al weer minuscule – voorwoordje, dat ze alle in 1761 zijn verschenen, en rept niet over meerdere delen. Cerutti's keuze uit de 72 sonates stamt uit de delen 7, 8, 9 en 11, en bevat werken van Johann Daniel Hardt (was gambavirtuoos; dit schijnt zijn enige klavierwerk te zijn), Franz Ferdinand Hengsberger "von Engelsberg" (goed

geconstrueerde sonate; Cerutti weet zijn voornamen niet te vermelden: "non si hanno notizia precise"), Johann Christoph Monn of Mann (charmante sonate in F; door Cerutti abusievelijk toegewezen aan Matthias Georg Monn), Franz Anton Stadler (met een gewichtige aankondiging van een fuga die na een paar maten in het niets oplost; Cerutti schrijft deze compositie toe aan Maximilian Stadler, in 1762 was die 14 jaar oud), en Friedrich Christian Rackemann (niet een van de namen uit de 12 delen; Cerutti: "Rachermann: non si hanno notizia precise"). Prijs van deze bundel: € 16

Giuseppe Sarti: "Due Sonate inedite", ed. Roberto Satta. Twee wel aardige sonates, vertegenwoordigers van het soort sonates dat na de laatste waardige Italiaanse generatie van Scarlatti, Marcello enz. gemeengoed werd. Keurig, en voor het eerst, uitgegeven naar de handschriften in Venetië en Napels. Prijs: € 10

De laatste tijd mogen de **Krebs**-fans zich laven aan een groot aantal nieuwe uitgaven. Felix Friedrich heeft daaraan een verzorgde editie toegevoegd van: "Exercice sur le Clavessin, consistant en **VI Suites...Oeuvre IV**" (oorspronkelijk verschenen, alweer, bij J.U. Haffner te Nürnberg). Dit vierde deel van zijn "Clavier-Übung" bevat 6 suites die een enkele keer getuigen van Bachiaanse kwaliteit, maar ook vaak blijven steken in Krebsiaanse "Gründlichkeit"; echter, ze vormen een verademing na het doornemen van de Pirckjes en de Smarties.

In de reeks "Muziek uit de Republiek" is als deel 10 verschenen: **Johann Gottlieb Nicolai: 24 Klaviersonates in alle toonsoorten**, uitgegeven door Maarten Engelsman (prijs: € 35). Deze verzameling is als deel II te beschouwen van het rond 1790 te Zwolle verschenen "A.B.C. pour le clavecin ou forte piano". Deze cyclus van 24 korte sonates in klassieke stijl zouden een aardige variant vormen op Clementi's op. 36, hoewel het aandeel van de versieringen hier veel groter is, en sonate nr. 13 in omvang en techniek wat detoneert. Voor barokke ogen is de "Passacaille Tempo di menuetto" in sonate nr. 10 nauwelijks herkenbaar. Het werk wordt besloten met 22 preludes in (bijna) alle toonsoorten. Een interessante aanwinst in de clavieerliteratuur.

Meindert de Heer

Kleine advertenties

Te koop aangeboden:

ITALIAANS instrument 17de eeuw
- copie door Pierre Pfister, Strasbourg
- 2 x 8'
- 2 x transponeerbaar: 392 – 415 - 440
- tessituur A'-C tot e''' (f''')
- unieke beschildering (naar Fra Angelico)
- met extra transportkist
- vraagprijs € 9000,--

ITALIAANS instrument 2de helft 16de eeuw, naar Dominicus Pisarenensis, Venetië
- Copie door Jan Boon, Mechelen
- 1 x 8'
- a' = 440, niet transponeerbaar
- tessituur C/E - c'''
- los instrument, in kist
- uitzonderlijk instrument, werd voor opnames met Huelgas Ensemble gebruikt
- vraagprijs € 11000,--

contact: Frank Agsteribbe
Aannemersstraat 72, 9040 Gent, België
Tel +32.9.238.25.66 of +32.478.20.16.82
e-mail: frank.agsteribbe@pandora.be

Te koop aangeboden:

SPINET
Model Johann Heinrich Silbermann
(*1727 - †1799, Strasbourg)
- Lengte 1.80
- Omvang 5 oktaven
- Bouwer Joanne Collette 1992.
- Transmissie van 440/415
- 1 manualig
- Kleur donker groen
- In uitstekende staat
- Prijs € 3900,--

Adres:
L.C.M. van Midden
Hatertseweg 25
6533 AB Nijmegen
Telefoon 024-355 6 013
Fax: 024-351 0 826

(Concert)Agenda

Datum en tijd, Plaats, Uitvoerenden, Programma, Bijzonderheden.

- **iedere dinsdag, 12.30 – 13.00 u.**, Utrecht, kapel van het Utrechts Conservatorium, Mariaplaats 28, diverse musici en ensembles oude muziek. gratis toegang.
- **iedere 3^e dinsdag van de maand 19.30 u.**, Den Haag, Koninklijk Conservatorium, Studio I, Juliana van Stolberglaan 1, "Baroque on Stage", diverse musici en ensembles oude muziek. gratis toegang.
- **15 november 2003, 13.00 u.**; Duitse Kerk Amsterdam, J.J. Viottastraat 44, Amsterdam-Zuid; Tilman Gey, clavecimbel; Goldberg-Variaties van J.S. Bach; info: 020 - 67 32 522 Kollekte
- **15 november 2003, 20.00 u.**; Wageningen, Grote kerk; Pieter Dirksen, clavecimbel en orgel; Sweelinck, Scheidemann, Buxtehude, Bach.
- **22 november 2003, 20.15 u.**; Lokhorstkerk te Leiden; Els Hermanides, traverso - Minna Tuhkala, barokviool - Tilman Gey - clavecimbel; Sonates, Triosonates en solowerken van Bach, Couperin e.a.; info: TilmanGey@cs.com € 9,00, red. € 7,00.
- **23 november 2003, 15.15 u.**; Engelse kerk Amsterdam, Begijnhof, Amsterdam Centrum; Els Hermanides, traverso - Minna Tuhkala, barokviool - Cassandra Luckhardt, viola da gamba - Tilman Gey - clavecimbel; Sonates, Triosonates en solowerken van Bach, Telemann, Couperin e.a.; info: TilmanGey@cs.com € 9,00, red. € 7,00.
- **29 november 2003**; Klara, Brussel; La Calendola Amsterdam; Motetten van Fiocco (BE).
- **30 november 2003, 12.00 u.**; Muziekcentrum Eindhoven; Johannette Zomer, sopraan - Mike Fentross, luit - Menno van Delft, clavecimbel; werken van o.a. F. Couperin; info: Channel Classics liesbeth@channel.nl
- **12 december 2003, 's avonds**; Muziekinstrumentenmuseum Brussel; Menno van Delft op een claviorganum van Matthias Griewisch; Italiaans programma; info: jo.santy@mim.fgov.be
- **13 december 2003**; Beek (bij Arnhem); Menno van Delft, clavecimbel; J.S. Bach, Uit het Wohltemperirte Clavier, 1ste Boek; info: info@concertseriebeek.nl
- **10 januari 2004**; SCGN kinderdag in Ede (met Anne Faulborn, Henk van Zonneveld en Cor Verboom).
- **17 januari 2004, 13.00 u.**; Noorderkerk Amsterdam; New Dutch Academy met o.a. Menno van Delft, clavecimbel; info: Simon Murphy, simon.murphy@newdutchacademy.com
- **24 januari 2004, 20.15 u.**; Ensemble Phoebus Amsterdam; Jobst Harders, traverso - Makoto Akatsu, barokviool - Bas van Hengel, barokcello - Tilman Gey, clavecimbel.
- **25 januari 2004, 15.30 u.**; „Oud Woelwijck", Voorschoten; La Calendola Amsterdam; Engels & Italiaans programma.
- **1 februari 2004**; kinderconcert "Bach en zonen" in Utrecht; Ensemble Schönbrunn (met o.a. Menno van Delft, clavecimbel); info: <http://www2.utrecht.nl/smartsite.dws?id=14278&agenda=agenda>
- **6 februari 2004**; kinderconcert "Bach en zonen" in Groningen; Ensemble Schönbrunn (met o.a. Menno van Delft, clavecimbel).
- **6 februari 2004, 's avonds**; Groningen; Jed Wentz (fluit), Job ter Haar (violoncello) en Menno van Delft (clavecimbel); 18de eeuwse kamermuziek; info: info@MusicaAntiquaNova.nl
- **11 februari 2004**; kinderconcert "Bach en zonen" in Leeuwarden; Ensemble Schönbrunn (met o.a. Menno van Delft, clavecimbel).
- **16, 17, 18, 19, 20 februari 2004**; in resp. Utrecht, Amsterdam, Leeuwarden, Enschede, Haarlem; Ensemble Schönbrunn (met o.a. Menno van Delft, clavecimbel), spreker: Kees Fens; programma: "De Kunst van het luisteren" met als thema Charles Burney; info: <http://www2.utrecht.nl/smartsite.dws?id=14278&agenda=agenda>
- **22 februari 2004**; kinderconcert "Bach en zonen" in Enschede; Ensemble Schönbrunn (met o.a. Menno van Delft, clavecimbel).
- **22 februari 2004**; museum Vleeshuis, Antwerpen; La Calendola Amsterdam; Motetten van Fiocco (BE).
- **11 – 14 maart 2004**; Felix Meritis, Amsterdam; New Dutch Academy met o.a. Menno van Delft, clavecimbel; Festival van de New Dutch Academy met o.a. Menno van Delft; info: simon.murphy@newdutchacademy.com
- **21 maart 2004, 11.00 u.**; Huygens Museum Hofwijk, Voorburg; La Calendola Amsterdam; Frans programma.
- **16, 17, 18 april 2004**; SCGN Symposium, Delft
- **18 april 2004, 11.30 u.**; de Hartekamp, Herenweg 5, Heemstede; Ensemble "Il Piacere Armonico": Priska Becking, blokfluit - Elisabeth IngenHousz, barokviool - Bas van Hengel, barokcello - Tilman Gey, clavecimbel; m.m.v. Tom Sol, bariton; "Rondom Graaf Unico van Wassenaer", Werken van Hacquart, van

Wassenaer, van Blankenburg, Hellendaal, Bustijn e.a.; Info: Stichting Kasteelconcerten Kennemerland, 023 542 68 25 info@kasteelconcertenkennemerland.nl

- **25 April 2004, 15.00 u.**; Stadhuis Culemborg, Markt 1, Culemborg; Programma en musici: zie concert 18 April; info: Stichting Batauwe Musica 0345 582521 batauwe.musica@planet.nl
- **16 Mei 2004, 15.00 u.**; Havezate Den Alerdinck, Alerdinckweg 1, Laag-Zuthem; Programma en musici: zie concert 18 April; info: Stichting Oude Muziek De Graafschap 0575 529978 graafschapmuziek@planet.nl
- **30 mei 2004, 11.00 u.**; Concertgebouw Amsterdam, grote zaal; New Dutch Academy o.l.v. Simon Murphy met Menno van Delft, clavecimbel; J.S. Bach: clavecimbelconcerten in d-klein en in A-groot.

Uitgaven voor Clavecimbel, Clavichord en andere toetsinstrumenten

ed. Achter de Schouwburg

Prijslijst per mei 2003 Alle prijzen in €

0192	J.S.Bach: 15 stukken voor clavecimbel	5,00
0292	26 Etudes uit de methode J.C.Bach/Ricci	7,25
0392	C.Czerny: 16 Etudes geschikt gemaakt voor clavecimbel	5,00
0493	C.Seixas: 8 Sonates	5,00
0593	5 Variatiewerken: Picchi, Stella, Storace, Rossi en Pasquini	5,00
0194	J.J.Froberger: 5 Suites	5,00
0294	J.J.Froberger: 6 Toccatas	5,00
0794	G.M.Radino: 4 Gagliardas	1,85
0894	Sperontes: 14 stukken uit de 'Singende Muse an der Pleisse'	3,20
0994	C.Balbastre: 6 Noels voor clavecimbel of forte-piano	3,20
1094	Orlando Gibbons: 10 stukken voor clavecimbel	3,90
1395	G.P.Telemann: Partia & Ouverture Burlesque uit 'Der getreue Musik-Meister', Hamburg 1728	3,90
1595	Bernardo Pasquini: 16 stukken voor clavecimbel	3,90
1695	Martino Pesenti: 8 Correnti alla Francese per sonar nel Clavicembalo, Venetie 1635	3,20
1997	Klavieretudes uit de 19 ^{de} eeuw, geschikt gemaakt coor Clavecimbel, deel 1	6,15
2097	Klavieretudes uit de 19 ^{de} eeuw, geschikt gemaakt coor Clavecimbel, deel 2	6,15

Deze uitgaven kunt U schriftelijk of telefonisch bestellen bij: Fons van der Linden, Bruijloftsteeg 2, 6191 JE Beek, tel. 046 - 4370917. E-mail: fonsmirjam@hetnet.nl Per keer vragen wij € 2,30 aan verzendkosten!

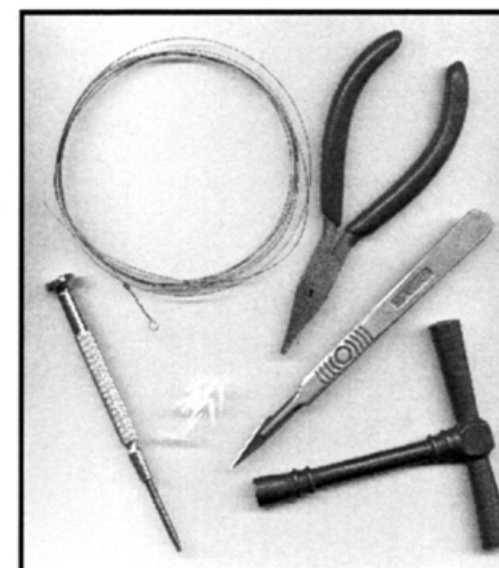
Voor het buitenland zijn de extra kosten per bestelling hoger: € 3,20 aan verzendkosten en € 3,40 bankkosten; een totaal van € 6,60

Deze uitgaven voor clavecimbel liggen ook ter inzage bij de activiteiten van het Genootschap. Om de prijzen laag te houden maakt de uitgever geen gebruik van het adverteren. Om dezelfde reden zijn de uitgaven niet in de muziekhandel te verkrijgen.

Voor wensen, goede suggesties en mondelinge reclame houdt de uitgever zich aanbevelen.

Jan Kalsbeek KLAVECIMBELSERVICE

Alles voor het stemmen, onderhoud en zorg voor uw klavecimbel



Naast de klavecimbels die ik sinds jaren in opdracht bouw, heb ik nu een service opgezet voor iedereen die klavecimbel speelt.

Voor u, als bespeler van het klavecimbel, heb ik alle gereedschap, reserveonderdelen en accessoires, die nodig zijn voor het stemmen en eenvoudig onderhoud, in een gids bij elkaar gebracht. Ik stuur u deze graag toe.

In de loop der jaren heb ik voor het onderhoud en afregelen van mijn klavecimbels diverse gereedschappen uitgetest. De producten die mij het best bevielen bied ik u nu via deze catalogus aan. Als u nadere informatie over bepaalde producten wenst, kunt u mij daar altijd naar vragen.

Bornhovestraat 18, 7201 CX Zutphen

Telefoon 0575 - 54 66 75, Fax: 0575-540 382, e-mail: jan.kalsbeek@planet.nl



EDUARD TROMPETTER

CLAVECIMBEL- EN FORTEPIANOMAKER

Schaapsweg 13
7113 AC Henxel - Winterswijk

Tel : 0543 562471
Fax: 0543 562236

Authentiek gemaakte Klavecimbels naar oude voorbeelden. U kunt al voor € 5000,00 (exc.Btw) een eenvoudig klein instrument bestellen.

10 jaar garantie.

Zeer gunstige financieringsvoorwaarden.

Tevens verhuur op lange termijn.

Vraagt informatie

*In de rust
van het Brabantse
worden interessante
clavecimbels gemaakt...*

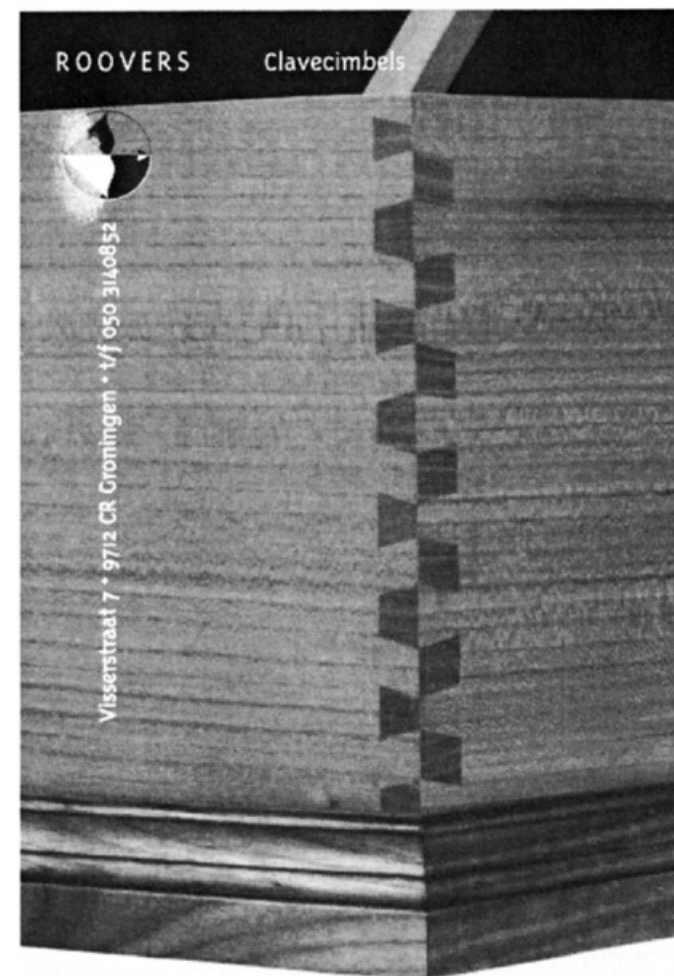
**Italiaans
Vlaams
Frans
Duits**

- technische perfectie
- stemmingvast
- 10 jaar garantie
- goede service

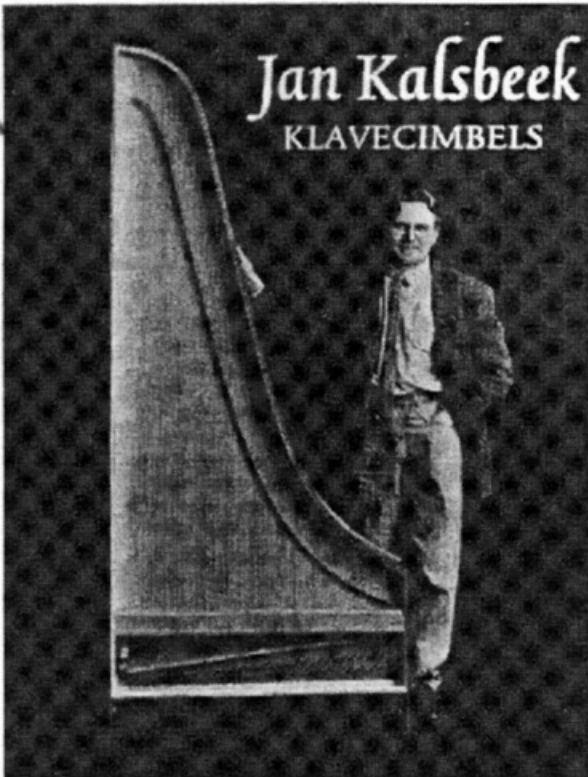


Onno L. Peper
Clavecimbelmaker
sedert 1985

Kruisstraat 108
5341 HG OSS
Tel. (0412) 62 33 56



Jan Kalsbeek
KLAVECIMBELS



Bornhovestraat 18, 7201 CX Zutphen
Tel.: 0575 54 66 75 Fax.: 0575 54 03 82
E-mail: jan.kalsbeek@planet.nl
Internet: www.planet.nl/~jan.kalsbeek

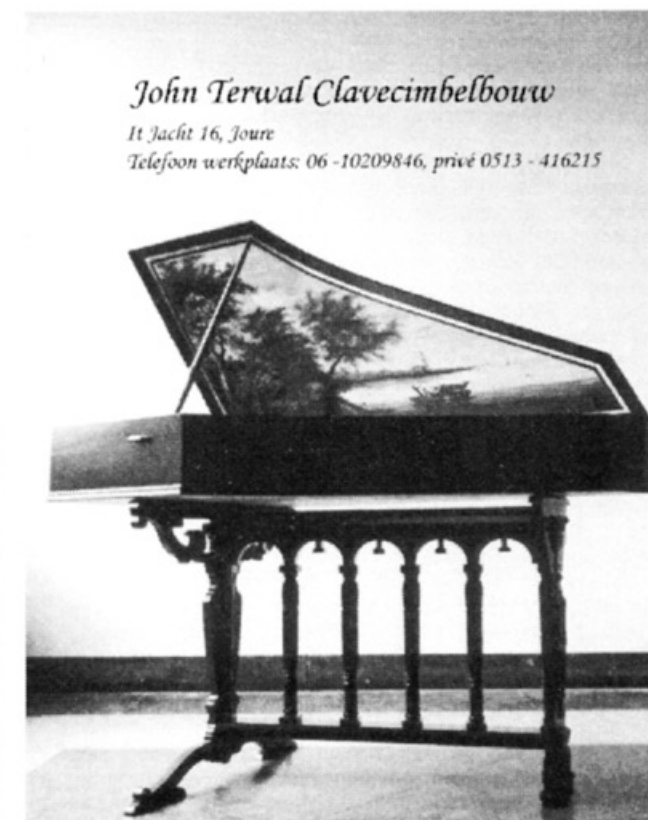
Robert D. Vollbehr



Clavecimbeldouwer
sinds 1976

Benedenweg 306
1834 BE St. Pancras
tel. (072) 561 57 02

nieuwbouw
restaurantie



John Terwal Clavecimbeldouwer
It Jacht 16, Joure
Telefoon werkplaats: 06-10209846, privé 0513-416215

Fred Bettenhausen

Klavecimbels in Haarlem



Kopie naar Donzelague

In een van de oudste delen van Haarlem, dicht bij de binnenstad, vindt u Klavecimbelbouw Fred Bettenhausen. De ruime toonzalen zijn gelegen aan de Spaarnwouderstraat 39-41, op de oostelijke oever van het Spaarne. Het bedrijf dateert uit 1980. Met ruim 400 instrumenten, geleverd aan musici in verschillende landen, met tienduizenden speelluren, is het ervaren genoeg om zich een eigen reputatie te hebben verworven.

Klavecimbelbouwer Fred Bettenhausen bouwt tokkeltoetsinstrumenten naar modellen zoals die nog te zien zijn in musea met een interessante collectie muziekinstrumenten. Deze instrumenten worden niet zonder meer gekopieerd. Van sommige modellen is de kast- en klavieromvang vergroot om de instrumenten geschikt te maken voor het gehele repertoire van de barokmuziek zoals dat de musicus van nu ter beschikking staat. In zijn bouwprogramma heeft hij zich volledig geconcentreerd op een select aantal topmodellen uit de klassieke instrumentenbouw, daarbij steunend op een verheugend grote vraag naar deze modellen. Op deze manier kon de beschikbare expertise optimaal worden benut en is het mogelijk gebleken topkwaliteit te leveren tegen concurrerende prijzen.

Alle Vlaamse en Franse klavecimbels worden, evenals de spinetten, in populierenhout uitgevoerd. Het klankbord is altijd van Fichten. De gebogen zijde wordt uit massief hout gevormd. Hierbij kan worden aangetekend, dat al het hout, bestemd voor de constructie, vele malen geselecteerd en gecontroleerd wordt; in eerste instantie in het land van herkomst, daarna in het eigen atelier zowel tijdens de voorbereiding als bij de constructie. In het algemeen geldt dat steeds voor die materialen is gekozen die zekerheid verschaffen ten aanzien van vormvastheid, authentieke klank en probleemloos functioneren.

Is bij het ontwerpen van de instrumenten alle zorg besteed aan duurzaamheid, doeltreffendheid en een historisch verantwoorde vormgeving, ook bij de bouw zelf zijn deze uitgangspunten tot in detail bepalend. Dat daarbij wel eens voor oplossingen is gekozen die afwijken van het oorspronkelijke model is te begrijpen. Zo worden de toetsen voorzien van nylon balans- en geleiderondjes. Daarmee zijn slijtvastheid, maatvastheid en geluidloosheid van het toetsenmechaniek gegarandeerd.

Op overeenkomstige wijze zijn de dokjes, die uit perenhout worden vervaardigd, voorzien van een nylon tongetje, dat overigens wel een zuivere kopie is van een oud Frans model. Het tongetje veert dan ook op een zwijnenhaar. Op deze manier is bereikt, dat de dok in alle seizoenen probleemloos functioneert. Waar hoogwaardige moderne materialen zijn gebruikt, is dat steeds vanuit de overtuiging, dat ook de bouwers uit vroeger eeuwen hier toe zouden hebben besloten als ze de keus zouden hebben gehad. En ook steeds vanuit de ervaring, dat de originele klank volledig behouden blijft, terwijl de betrouwbaarheid en duurzaamheid vergroot wordt. De gebruikelijke toonhoogte is $a^1=415$ Hz. De toonhoogte $a^1=440$ Hz kan zonder problemen worden toegepast. Decoraties in Vlaamse en Franse stijl voor zowel kast als klankbord kunnen door ons worden verzorgd.

Hoewel Fred Bettenhausen zich beperkt tot een aantal topmodellen, zijn er ruime mogelijkheden voor de invulling van eigen wensen. Musici die een instrument uitzoeken, hebben bijvoorbeeld de keus uit verschillende onderstellen, er zijn keuzemogelijkheden ten aanzien van klavier en intonatie en ook wat betreft kleur en decoratie kan uitdrukking worden gegeven aan de persoonlijke smaak. Uiteraard kan over dit soort details worden overlegd tijdens een bezoek aan de toonzaal. Daar is ook ruimschoots gelegenheid de verschillende instrumenten te bekijken en te bespelen. Wie kiest voor een instrument van klavecimbelbouwer Fred Bettenhausen, kiest voor topkwaliteit met daarbij veel keuzemogelijkheden in uitvoering naar eigen voorkeur. Evenwel is met de aflevering van het instrument (die zo mogelijk door de bouwer persoonlijk geschiedt) zijn betrokkenheid niet ten einde. Hoe u een snaar moet opleggen, hoe u moet intoneren en hoe de afregeling van het instrument in zijn werk gaat, dat alles kunt u, desgewenst gedemonstreerd krijgen.

Stichter en enig eigenaar van klavecimbelbouw is Fred Bettenhausen, geboren in 1944. Bettenhausen doorliep alle niveaus van vak- en technisch onderwijs die relevant zijn voor de bouw van hoogwaardige houten muziekinstrumenten. Zijn keus van de te bouwen modellen is gebaseerd op gedegen studie van de in musea en andere verzamelingen beschikbare instrumenten, maar ook op veelvuldige gesprekken met uitvoerende kunstenaars. Als technicus heeft hij de bouw van het instrument geheel in eigen hand, maar ook aan essentiële zaken die buiten de directe bouw van de instrumenten vallen, wordt zorg besteed. Voorbeelden hiervan zijn de selectie van hout en de aankoop van de te gebruiken materialen. Door steeds de laatste ontwikkelingen te blijven volgen op gebied van de instrumentenbouw en door blijvend contact te onderhouden met de gebruikers van zijn instrumenten, kon zijn bedrijf die instrumenten leveren die de steeds groeiende vraag ernaar hebben doen ontstaan. Een vraag die weer de sleutel was tot de huidige sterke positie van Klavecimbelbouw Fred Bettenhausen tussen de bouwers van klassieke toetstokkelinstrumenten in deze tijd.

Een bezoek aan ons atelier is zeker de moeite waard. Ter oriëntatie kunnen wij in onze showroom een grote collectie instrumenten laten zien.

Voor u een beslissing tot aankoop doet moet u beslist de instrumenten gehoord hebben!

Fred Bettenhausen

Spaarnwouderstraat 39-41
2011 AB Haarlem Nederland
Telephone + Fax: +31 (0) 23 - 5361205
www.fredbettenhausen.com

HUGO VAN EMMERIK

klavecimbelmaker
te Heukelum
sinds 1970

Gespecialiseerd in
het maken en restaureren
van klavecimbels en huisorgels



Gasthuisstraat 13 - 4161 CA HEUKELUM
Telefoon (0345) 61 53 71

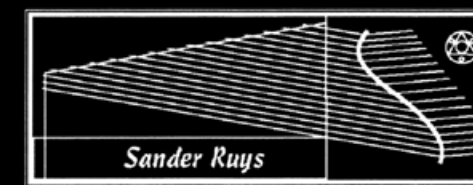


J. C. van Rossum

Clavecimbel- en
Orgelbouwer

Hoge Maasdijk 8
4281 NG Andel
tel. en fax 0183-442505/448448

Nieuwbouw
Restauratie
Onderhoud



Sander Ruys

Clavichordenbouw

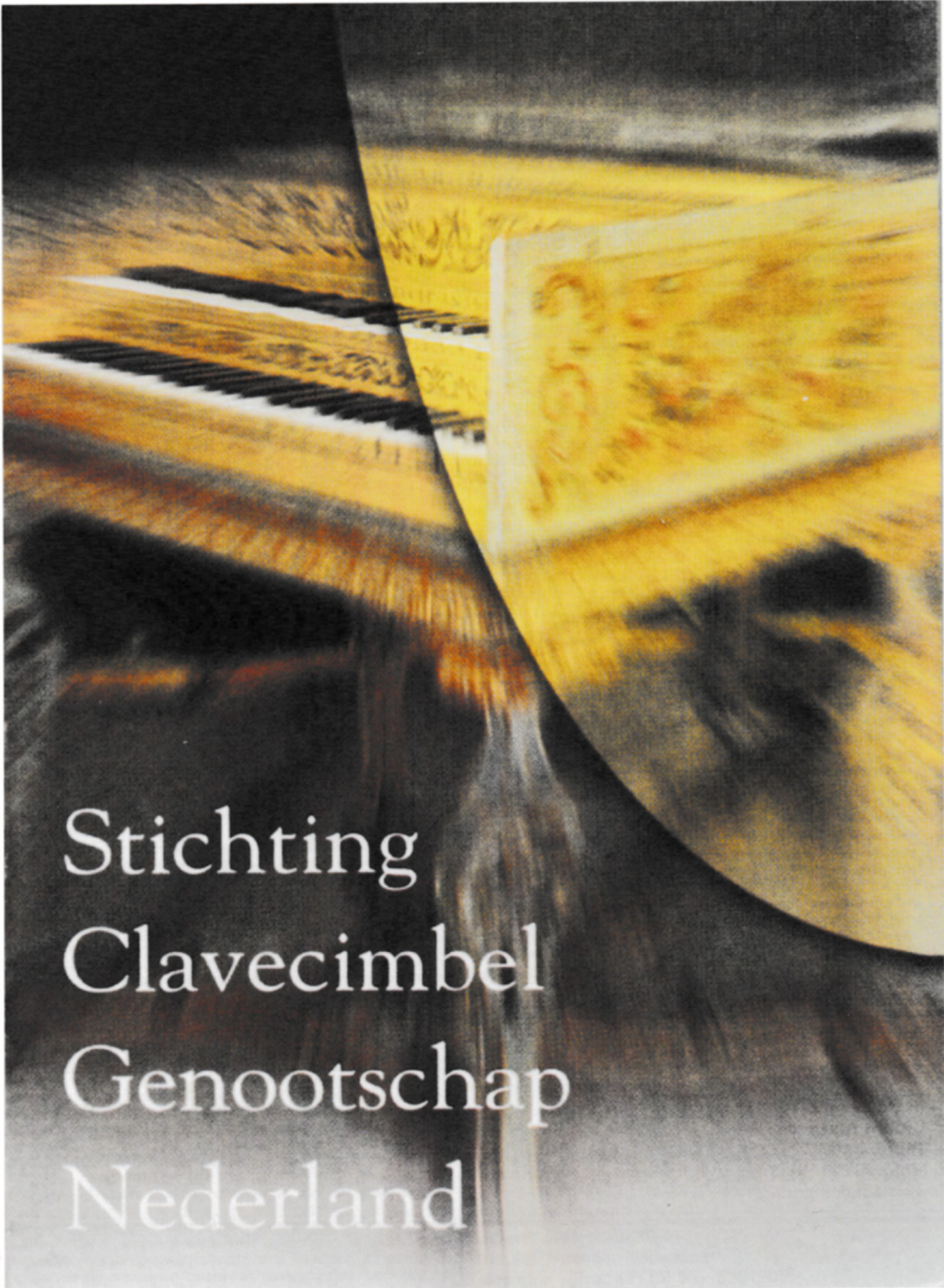
Clavecimbel- en fortepianorevisie

Benedenweg 255 1834 BB Sint Pancras
Tel. 072 - 561 97 49
www.sruysclavichorden.nl

Ad Koomans Clavecimbel- en Orgelverhuur

Geerdinkhof 277
1103 RA Amsterdam
Tel.: 020 - 600 7747
Mob.: 06 220 810 13
www.adkoomans.org

Onderhoud
Transport
Reparatie
Intonatie



Stichting
Clavecimbel
Genootschap
Nederland